

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Демократичні процеси, які відбуваються у сучасному українському суспільстві – демократизація, реформування освіти, досягнення науки базуються на національних та історичних надбаннях українського народу. Прогресивні тенденції в розвитку суспільства мають глибоке історичне коріння. Можна сміливо сказати про те, що досягнення, які має сьогодні національна школа, у значній мірі спираються на накопичений досвід роботи народних шкіл другої половини XIX – початку XX ст.: організація уроку, використання методик навчання, формування педагогів і робота з ними, безкоштовне забезпечення учнів підручниками, навчальними посібниками, створення відповідних умов для проведення навчально-виховного процесу тощо. Дослідження та аналіз широкого кола наукових праць вчених і педагогів-практиків дореволюційного періоду засвідчують, що однією з основних освітянських проблем минулого був розвиток народної початкової освіти. Сучасні українські дослідники розглядають народну початкову освіту як складову частину національної культури українського народу.

Освітянські процеси на Півдні України розвивалися у контексті освоєння регіону. Потреби економіки краю, суспільного життя, воєнно-стратегічного значення, торгівлі вимагали від держави, органів місцевого самоврядування і духовного відомства зусиль, спрямованих на розвиток початкової освіти народу. На відміну від інших районів країни територія Херсонської губернії не мала усталеного освітнього минулого. Труднощі, які мали місце в освоєнні земель Херсонської губернії, не були характерними для розвитку інших регіонів України. Початкові школи створювалися у нових містах і селах. Досвід у творців місцевої народної школи практично був відсутній.

Особливого значення набуває відтворення достовірної історичної картини створення і розвитку системи дореволюційної початкової освіти на Півдні України, розгортання мережі народних шкіл, підпорядкованих різним відомствам, формування державної та регіональної освітянської політики. Особливої уваги вимагають питання дослідження організації народної школи, система державного контролю за її діяльністю, кадрове забезпечення і фінансування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у контексті науково-дослідних тем “Актуальні проблеми історії Нижнього Подніпров'я та Побужжя” (зарєєстрована в УкрІНТЕІ – РК 0100U003788 від 03.08.2000 р.) та “Розвиток початкової освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст.” (державний реєстраційний номер РК 0105U001083 від 28.02.2005 р.), що включені до наукової комплексної програми Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Об'єктом дослідження є розвиток початкової освіти на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX ст.

Предметом дослідження є міністерські, земські, церковні, громадські початкові школи на Півдні України та їх діяльність.

Хронологічні рамки дослідження беруть свій початок з 1861 року, що знаменує розгортання ліберально-демократичних реформ у Російській державі, які в значній мірі створили позитивні умови для реформування суспільства, звільнили від кріпосної залежності селянство, сприяли розвитку господарства, торгівлі, економіки, визначенню місця суспільства, земства, церкви, держави в освітянській справі, дали поштовх для реформування та пошуку нових форм організації роботи початкових шкіл.

Верхня хронологічна межа – 1917 р. пояснюється зміною історичної епохи та ліквідацією усталеної системи народної освіти, появою нових суспільних пріоритетів у шкільній галузі.

Територіальні межі дослідження охоплюють кордони Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст. (сучасні Миколаївська, Одеська, Херсонська області, частини Кіровоградської, Дніпропетровської областей та республіки Молдова). Дослідження процесу розвитку народної освіти у Херсонській губернії дає змогу оцінити стан початкової школи на Півдні України, виявити закономірність її розвитку на регіональному рівні та відмінності розвитку початкової школи від інших регіонів країни.

Мета дослідження – вивчити та проаналізувати особливості становлення та розвитку початкових шкіл Півдня України у 1861-1917 рр., їх вплив на становлення загальної освіти населення регіону. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати рівень наукової розробки теми і джерельної бази;
- визначити теоретико-методологічну базу дослідження;
- довести, що народні школи другої половини XIX – початку XX століття були основними типами початкових закладів освіти, у яких населення Півдня України отримувало освіту;
- з'ясувати структуру початкової освіти у пореформені роки, дослідити основні типи народної школи на Півдні України, шляхи її становлення та розвитку, організаційні процеси;
- провести порівняльний аналіз діяльності початкових шкіл, підпорядкованих земствам, Міністерству народної освіти, Святішому Синоду, визначити їх внесок у поширення освіти на Півдні України;
- дослідити учнівський контингент, його кількісний і якісний склад, динаміку зростання;
- проаналізувати навчально-виховний процес, впровадження нових методик викладання, використання на уроках наочності, програмно-методичне забезпечення, а також організацію державного інспекторсь-

- кого контролю за роботою народних шкіл;
- простежити процес формування педагогічних кадрів, систему їх підготовки, вдосконалення, суспільне, соціальне та матеріальне становище вчителів;
- вивчити питання фінансового та матеріального забезпечення народних шкіл південного регіону.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що на основі нового фактичного матеріалу досліджені процеси становлення та розвитку початкової освіти на Півдні України з 1861 до 1917 року, встановлено, що народні школи другої половини XIX – початку XX ст. були основними закладами початкової освіти на Півдні України.

З нових позицій проведено порівняльний аналіз роботи народних шкіл, підпорядкованих органам місцевого самоврядування, Міністерству народної освіти, Святішому Синоду; уточнена кількість шкіл різних відомств, складена їх загальна характеристика.

Використовуючи сучасні принципи та методи загальнонаукового та спеціального характеру вивчено та проаналізовано кількісний та якісний склад учнівського контингенту народних училищ, динаміка його зростання.

Вперше у сучасній історіографії досліджені питання:

- організації державного і земського контролю за діяльністю початкових шкіл, а також методичного забезпечення навчального процесу, методики викладання дисциплін;
- підготовки вчителів у навчальних закладах Півдня України, на педагогічних з'їздах і курсах. З'ясовано суспільне, правове, матеріальне становище вчителів;
- фінансового забезпечення та матеріального стану народних шкіл південного регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати, висновки, фактичний матеріал дисертаційної роботи може бути використаний у подальшому вивченні проблеми розвитку дореволюційної освіти, викладанні курсів “Історія України”, “Історія педагогіки”, “Українська та зарубіжна культура”, “Культурологія”, “Педагогіка”, розробці спецкурсів: “Історичне краєзнавство”, “Педагогічне краєзнавство”, написанні наукових та навчальних робіт краєзнавчого характеру.

Апробація результатів дисертації. Матеріали наукового дослідження, рекомендації, висновки обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних відносин та історії Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили, Міжнародній науковій конференції “Архівні джерела у формуванні історичної пам'яті” (Херсон, 2006 р.), VI та VII Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Гуманітарно-економічні дослідження” (Миколаїв – Одеса, 2005, 2006 рр.), V і VI Миколаївських обласних краєзнавчих конференціях “Історія. Етногра-

фія. Культура. Нові дослідження” (Миколаїв, 2004, 2006 рр.), науково-практичних конференціях “Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в сучасних умовах” (Херсон, 2004 р.), конференціях “Могилянськi читання” (Миколаїв, 2004, 2005, 2006, 2007 рр.).

Публікації. Результати дослідження викладені у 13 одноосібних публікаціях, з них 5 – у фахових виданнях (загальний обсяг 5 друкованих аркушів).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів (одинадцять параграфів), висновків, списку використаних джерел і літератури (319 позицій), 5 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок (основний текст – 178 сторінок).

¹ Народное образование в России с 60-х годов XIX века / Сост. Н.В. Чехов. – М., 1912; Каптерев П.Ф. История русской педагогики. – Пг., 1915; Левассер Э. Народное образование в цивилизованных странах. – СПб., 1899; Толстой Л.Н. Педагогические сочинения. – М., 1914; Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802-1902. – СПб., 1902; Бунаков Н.Ф. Записки. Моя жизнь, в связи с общерусской жизнью, преимущественно провинциальной. 1837-1905. – СПб., 1909.

² Пирогов Н.И. Собрание литературных статей. – Одесса, 1958; Фармаковский В.И. Начальная школа Министерства народного просвещения. – СПб., 1900; Конощенко А. До історії земської школи на Херсонщині (згадки, нариси, матеріали). – К., 1908; Исторический очерк г. Елисаветграда / Сост. А.Н. Пашутин. – Елисаветград, 1897; Корф Н.А. Русская начальная школа. Руководство для земских гласных и учителей земских школ. – СПб. – К., 1870.